

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет
«Одеська юридична академія»

Є.О. Харитонов
О.І. Харитонova
К.Г. Некіт

ПРАВО ВЛАСНОСТІ

Навчальний посібник

Одеса
2018

УДК 347.233(07)
П 68

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 4 від 19.03.2018)

Авторський колектив:

Харитонов Євген Олегович – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України, зав. кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»: п. п. 1.1, 1.3, 1.4, 2.1, 3.1 (у співавторстві з Харитоновною О.І.), 3.5, 5.1-5.4, 5.5 (у співавторстві з Харитоновною О.І.), 6.1-6.5, 6.6 (у співавторстві з Харитоновною О.І.); **Харитонова Олена Іванівна** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України, зав. кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія»: п. п. 2.2, 3.1 (у співавторстві з Харитоновим Є.О.), 3.2, 4.1-4.8, 5.5 (у співавторстві з Харитоновим Є.О.), 6.6 (у співавторстві з Харитоновим Є.О.); **Некіт Катерина Георгіївна** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»: п. п. 1.2, 1.5, 2.3, 2.4, 3.3, 3.4.

Рецензенти:

О.В. Дзера – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України, професор кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

О.С. Кізлова – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, завідувач кафедри цивільного та господарського права та процесу Міжнародного гуманітарного університету.

Харитонов Є.О., Харитонова О.І., Некіт К.Г.

П 68 Право власності : навчальний посібник. / Харитонов Є.О., Харитонова О.І., Некіт К.Г. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 256 с.

ISBN 978-966-916-366-0

Навчальний посібник містить матеріал, підготовлений в рамках тематики курсу цивільного та сімейного права України. Посібник призначений спростити опанування здобувачами вищої освіти навчального курсу, він деталізує питання права власності, сприяє з'ясуванню проблем теоретичного та практичного характеру у сфері правового регулювання відносин власності.

Посібник розрахований на використання в навчальному процесі студентами, аспірантами і викладачами юридичних вузів та факультетів. Може також стати у нагоді практичним працівникам.

УДК 342.52:354:321.7

© Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, К.Г. Некіт, 2018
ISBN 978-966-916-366-0 © Національний університет «Одеська юридична академія», 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ I.	
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРАВО ВЛАСНОСТІ	
1.1. Право власності в системі речових прав	8
1.2. Засади регулювання відносин власності	12
1.3. Поняття власності та права власності	20
1.4. Зміст та здійснення права власності	27
1.5. Проблеми обмеження права власності при встановленні особистих сервітутів	34
РОЗДІЛ II	
КЛАСИЧНЕ РЕЧОВЕ ПРАВО ТА ІТ	
2.1. Вітчизняна класична концепція права власності перед викликами інформаційного суспільства	43
2.2. Інтелектуальна власність як власність віртуальна	49
2.3. Інтернет речей: новий погляд на речі як об'єкти права власності	55
2.4. Доменне ім'я як різновид віртуального майна	69
РОЗДІЛ III	
ОКРЕМІ ВИДИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ	
3.1. Проблеми визначення видів права власності	78
3.2. Право публічної власності	82
3.3. Право приватної власності	93
3.4. Право довірчої власності	98
3.5. Право спільної власності	108
3.6. Проблеми поділу спільної власності подружжя	117

РОЗДІЛ ІV

ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

4.1. Поняття та суб'єкти права інтелектуальної власності	122
4.2. Зміст права інтелектуальної власності. Структура права інтелектуальної власності	127
4.3. Способи використання об'єкта права інтелектуальної власності. Захист права інтелектуальної власності	131
4.4. Авторське право	138
4.5. Право промислової власності	154
4.6. Засоби індивідуалізації учасників цивільного обігу товарів і послуг	159
4.7. Нетрадиційні об'єкти права інтелектуальної власності	166
4.8. Проблеми та перспективи у сфері захисту прав інтелектуальної власності	175

РОЗДІЛ V

НАБУТТЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

5.1. Загальні положення про набуття права власності	188
5.2. Первісні (первинні) способи набуття права власності	191
5.3. Вторинні (похідні) способи набуття права власності	200
5.4. Припинення права власності	202
5.5. Проблемні питання набуття та припинення права власності за цивільним законодавством України	212

РОЗДІЛ VI

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

6.1. Загальна характеристика захисту права власності	219
--	-----

ПРАВО ВЛАСНОСТІ

6.2. Віндикаційний позов	223
6.3. Захист права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння	228
6.4. Визнання права власності	232
6.5. Інші засоби захисту права власності. Персональні засоби захисту права власності	233
6.6. Зміна парадигми цивільно-правового захисту права власності	236

ДОДАТОК

Перелік нормативних актів та спеціальна література	239
--	-----

ПЕРЕДМОВА

Забезпечення стабільності відносин власності, створення ефективних механізмів охорони та захисту права власності фізичних осіб, які б відповідали європейським стандартам є важливим завданням кожної правової держави.

Відносини власності пронизують всю систему економічних відносин. Приватна власність на засоби виробництва сприяє підвищенню ефективності використання виробничих ресурсів, а тому є основою ринкової економіки. Важливість інституту права власності підкреслюється як закріпленням на конституційному рівні принципу непорушності права власності, так і закріпленням на рівні загальних засад цивільного законодавства принципу неприпустимості позбавлення права власності, крім випадків, встановлених законом.

Значення принципу недоторканності власності полягає у тому, що заборонено позбавляти власника його майна без підстав, вказаних в законі. Закріплюючи цей принцип у якості засади цивільного законодавства, законодавець обмежує всіх осіб, що протистоять власнику, певними рамками, забезпечуючи, з одного боку, нормальний, безперешкодний розвиток і реалізацію прав власника, з іншого – захист при їх незаконному обмеженні або порушенні. Тим не менш, випадки порушення права власності все ще залишаються поширеними в нашій дійсності. Сьогодні порушення права власності є одним з найбільш проблемних та поширених питань, що постають на практиці. Тому вкрай важливим є приділення уваги вдосконаленню правового регулювання відносин власності з метою гарантувати власникам непорушність їх прав.

Навчальний посібник, що пропонується увазі читача, підготовлений колективом авторів в рамках процесу оновлення засад і змісту юридичної освіти в Україні. З урахуванням зміщення акцентів у бік активізації самостійного навчання, в процесі якого мають бути розвинені здатність здобувачів

вищої освіти до аналітичного мислення, структура посібника побудована таким чином, що забезпечує як ознайомлення з основними положенням лекційного курсу, так і приділення належної уваги розвитку здібностей до критичного мислення, оскільки наприкінці кожного підрозділу містяться проблемні питання у відповідній сфері.

У навчальному посібнику наведено загальні положення про право власності, проаналізовано види права власності, підстави виникнення та припинення, захисту права власності, висвітлюються актуальні проблеми у сфері правового регулювання відносин власності, визначені основні тенденції трансформації концепції права власності в умовах розвитку інформаційних технологій.

Посібник призначений доповнити підручники з цивільного права при опрацюванні навчального матеріалу з вказаної дисципліни та сприяти поглибленому вивченню особливостей правового регулювання відносин власності та проблем, що існують у цій сфері. Розрахований на використання в навчальному процесі студентами, аспірантами, викладачами юридичних ВНЗ. Може бути корисним при засвоєнні суміжних навчальних програм.

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРАВО ВЛАСНОСТІ

1.1. Право власності в системі речових прав

Речовим правом є право, що забезпечує задоволення інтересів уповноваженої особи шляхом безпосереднього впливу на річ, що знаходиться в сфері її господарського панування.

Оскільки опосередкування відносин щодо майна, а також захист майнових прав є одним із важливих завдань приватного (цивільного) права, то речові права, природно, є одним з центральних інститутів цієї галузі.

Речові права належать до числа абсолютних. Тобто, юридична приналежність речі певній особі означає, що всі інші особи зобов'язані визнавати цю приналежність і не порушувати її. Тому речово-правовий захист ще називають абсолютним, підкреслюючи цим, що володілець речового права може отримати захист від порушень з боку “всіх і кожного”.

Отже, *особливості речово-правового захисту* полягають, насамперед, у тому, що він забезпечується за допомогою так званих речових позовів.

Слід зазначити, що поява цих позовів відноситься ще до часів формування римського права. Оскільки, розмежування прав на речові і зобов'язальні у Римі не провадилось, розрізняли два види позовів: *actio in rem* (позов до речі) і *actio in personam* (позов до особи). Це пов'язано з тим, що римляни наявність того або іншого права виводили з існування позову, а не навпаки. Саме можливість звернутися з позовом свідчила про наявність певного права. Відповідно можливість подання “позову до речі” свідчила про існування речового права (права на цю річ).

Сутність речового позову полягає в тому, що необхідною умовою його подання є наявність речі, щодо якої існує спір.

Водночас, не має значення, у кого (крім уповноваженої особи) ця річ знаходиться. Тут діє відомий ще римському праву принцип: «Де знаходжу свою річ, там її і віндикую (витребую)». Таким чином, речовий позов тісно пов'язаний із річчю і набагато менше – з особистістю порушника майнового блага.

У ст. 313 проекту Цивільного кодексу України 1996 р. це положення було викладене у такий спосіб: «Речові позови йдуть слідом за речами і подаються до того, хто на даний момент незаконно володіє річчю або перешкоджає користуватися нею». Хоча у Цивільному кодексі України 2003 р. (далі – ЦК України, ЦК) така норма відсутня, але відлуння такого рішення відчувається у ст. 388, 391, 396 ЦК.

Слід зазначити, що речово-правий захист може бути наданий будь-якому речовому праву, і цим певною мірою обмежує навіть право власності. Так, ст. 396 ЦК встановлює, що особа, яка має речове право на чуже майно, має право на захист цього права, у тому числі і від власника майна. Тобто, у тому разі, якщо власник своїми діями чинить перешкоди здійсненню речових прав, що обтяжують його право власності, до нього можуть бути заявлені позови особами, які є суб'єктами цих речових прав.

Протилежністю речовим правам є зобов'язання, котрі належать до прав відносних, оскільки уповноваженій особі (кредитору) захист надається лише від порушень з боку конкретної особи – боржника.

Отже, суть протиставлення речових і зобов'язальних прав полягає в тому, що у першому випадку вирішальне значення для задоволення потреб уповноваженої особи мають його власні дії, у той час як у сфері зобов'язань задоволення потреб уповноваженої особи відбувається, передусім, у результаті дій зобов'язаної особи.

У залежності від значущості і характеру виникнення речові права можуть бути поділені на основні (первинні) і вторинні.

1) *Основні речові права* є визначальними у системі відносин з приводу речей. Їхні властивості впливають із самого

характеру присвоєння майна і необхідності забезпечення використання цього майна.

До них належать:

а) *право власності*, яке дає власнику повну владу над майном (речами) і абсолютний захист – право подання позову проти будь-якого порушника прав власника;

б) *права на чужі речі*, котрі мають місце у випадку, коли право власності належить одній особі, у той час як інша особа має на те ж саме майно таке ж (безпосереднє) речове право, тільки вужче за змістом.

2) *Вторинні речові права* мають своїм підґрунтям основні речові права. Вони виникають, оскільки існують перші, і не можуть існувати без них.

До вторинних речових прав належать:

а) *право повного господарського відання* – можливість володіння, користування і розпорядження майном у своїх інтересах, але на підставі надання цих правоможностей власником;

б) *право оперативного управління* – право володіння, яке ґрунтується на праві власності іншої особи, що надала це повноваження, а також обмежені право користування і розпорядження майном з метою і у межах, встановлених власником.

Особливе місце в системі відносин з приводу речей займає *володіння (посідання)*. Відносити його до числа речових «прав» не зовсім коректно, оскільки, хоча глава 31 ЦК називається «Право володіння чужим майном», однак, у той же час, згідно ст. 397 ЦК, володільцем чужого майна визнається особа, яка фактично тримає його у себе, тобто йдеться про фактичний стан, а не про право на річ. У той час як «право володіння» є елементом права власності, «володіння чужим майном на законних підставах» означає, що особа, яка не є власником, володіє річчю з наміром володіти нею для себе.

Таким чином, володіння (посідання) не є речовим правом. Проте з міркувань практичної доцільності воно може бути віднесене до відповідного розділу цивільного права, а відтак розглянуте у відповідній главі цього підручника.